

ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ/-ЧИНЬ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

ЗМІСТ

СКОРОЧЕННЯ	4
ВСТУП	5
ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ/-ЧИНЬ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ І ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ: СУТНІСТЬ І СКЛАДНИКИ	9
ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	23
ПРИКЛАДИ СИТУАЦІЙ, У ЯКИХ ПРОЯВЛЯЄТЬСЯ ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	25
ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	29
ГЛОСАРІЙ	31

СКОРОЧЕННЯ

МОМ — Міжнародна організація з міграції

МСП — Міністерство соціальної політики України

ОБСЕ — Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ОВВ — органи виконавчої влади

ООН — Організація Об'єднаних Націй

ЮНІСЕФ — Дитячий фонд ООН

ЮНФПА — Фонд ООН в галузі народонаселення

ВСТУП

Питання гендерної рівності є невіддільним складником упровадження соціальної політики в Україні, а набуття гендерної компетентності фахівцями/-чинями із соціальної роботи та захисту прав дитини — необхідною частиною їхньої діяльності.

У сучасних умовах роботи працівників/-ць соціальної сфери України постає потреба в соціальних послугах, що враховують різноманітні потреби жінок, чоловіків, дівчат і хлопців з різних груп та спрямовані на подолання гендерної нерівності й дискримінації.

Соціальна робота стереотипно вважається «жіночою справою», адже асоціюється з піклуванням та доглядом. Під час свого становлення соціальна робота як професія розглядалася як можливість для жінки реалізувати свій так званий «природний» потенціал і призначення: допомагати, піклуватися, співпереживати. Така традиція, підтримувана упродовж тривалого часу, сприяла сприйняттю фемінізації соціальної роботи як норми.

Загалом люди досі часто мають стереотипні погляди щодо ролі жінок і чоловіків у суспільстві. Наприклад, за результатами дослідження соціологічної групи «Рейтинг» (2021 р.)¹, оцінюючи життя у сім'ї та парі, респонденти/-ки вважають приготування їжі (64%) та хатні справи (56%) жіночими обов'язками, 30—40% опитаних вказали паритетність і лише 3% вважають, що ці обов'язки є чоловічими.

Розповсюдженість стереотипних поглядів має різноманітні наслідки. Одним із них є недостатня представленість жінок на позиціях, що передбачають прийняття рішень. Наприклад, у Верховній Раді України лише 21% жінок², тоді як частка жінок серед населення України до повномасштабного вторгнення складала 54%³.

Також маємо низьку включеність чоловіків у процес виховання дітей. За результатами опитування ЮНФПА (2023 р.)⁴, лише 20% опитаних (16% матерів та 25% татів) говорять про рівномірний розподіл обов'язків з виховання дітей. За приблизними підрахунками громадських організацій в Україні, орієнтовно 25 тис. татів, або ж 3—4% усіх татів, скористалися відпустками по догляду за дитиною⁵.

¹ Джерело: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/gendernye_rol_i_stereotipy.html.

² Джерело: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list.

³ Джерело: http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2022/zb_nasel%20_2021.pdf.

⁴ Джерело: <https://cutt.ly/xwFM3DPT>.

⁵ Джерело: <https://bureau.in.ua/images/docs/State.pdf>.

Наслідком також є високий рівень насильства за ознакою статі (гендерно зумовлене насильство). За результатами дослідження ОБСЄ (2019 р.)⁶, 67% жінок віком від 15 років зазнавали фізичного, психологічного чи сексуального насильства.

На життя людей по всій Україні серйозно вплинула гуманітарна криза, спричинена повномасштабним вторгненням, що почалося 24 лютого 2022 року. Станом на 31 грудня 2023 року загальна кількість біженців/-ок з України у світі складася 6 357 100 осіб⁷. За оцінками, 90% тих, хто виїхав за кордон, — це жінки й діти. Згідно з даними МОМ, серед дорослого переміщеного населення всередині країни 60% становлять жінки, 40% — чоловіки.

У міру того, як швидко розвивається криза, змінюються потреби та пріоритети жінок і чоловіків по всій Україні. Наразі один із викликів — зміцнювати систему запобігання домашньому та гендерно зумовленому насильству й реагування на нього. Згідно з даними МСП, упродовж 2023 року надійшло майже 270 тисяч звернень щодо домашнього насильства, що у співвідношенні до кількості населення значно перевищує показники до повномасштабного вторгнення. Водночас за рік показник охопленості постраждалих послугами спеціалізованих служб зріс на 15% і становить 30%. Важливим також стало введення в законодавчу площину поняття сексуального насильства, пов'язаного з воєнним конфліктом, та відповідальності за цей злочин.

В оперативному гендерному аналізі ситуації в Україні від МСП⁸ від 4 травня 2022 р. зазначені такі важливі висновки:

- жінки відіграють ключову роль у гуманітарному реагуванні, але не залучені повною мірою до процесів прийняття рішень;
- криза значною мірою посилює вже наявні нерівність та дискримінацію за ознакою статі й іншими чинниками;
- жінки непропорційно страждають від комплексних наслідків кризи в багатьох сферах життя.

Працівникам/-цям закладів сфери соціальних послуг важливо розуміти питання гендерної рівності та володіти сучасними інструментами для роботи з людьми в громаді, щоб викоринювати гендерні стереотипи й розбудовувати ідеї гендерної рівності в суспільстві.

⁶ Джерело: https://www.osce.org/files/f/documents/1/3/440312_o.pdf.

⁷ Джерело: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

⁸ Джерело: <https://www.msp.gov.ua/news/23387.html>.

Тема рівності в освіті — не нова для України. Для досягнення прогресу в забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах суспільства Україна приєдналася до основних міжнародних договорів у сфері гендерної рівності, зокрема:

- Пекінської декларації та Платформи дій⁹;
- Міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності¹⁰;
- Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок¹¹;
- Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська Конвенція)¹².

В Україні також була ухвалена низка законів, стратегій, програм і планів дій, спрямованих на подолання гендерної нерівності, наприклад:

- ➔ Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.)¹³;
- ➔ Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012 р.)¹⁴;
- ➔ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.)¹⁵;
- ➔ Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та операційний план з її реалізації на 2022—2024 роки¹⁶;
- ➔ Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року¹⁷;

⁹ Джерело: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text.

¹⁰ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1578-2020-%D1%80#Text>.

¹¹ Джерело: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.

¹² Джерело: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

¹³ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2866-15>.

¹⁴ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.

¹⁵ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

¹⁶ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text>.

¹⁷ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>.

- ➔ Концепція комунікації у сфері гендерної рівності та план заходів з її реалізації¹⁸;
- ➔ Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року¹⁹.

Міністерство соціальної політики України є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. МСП має такі основні повноваження²⁰:

- ✚ участь у формуванні та реалізації державної гендерної політики;
- ✚ координація заходів міністерств та інших ОВВ щодо впровадження гендерної рівності;
- ✚ проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи в медіа та просвітницьких заходів з гендерних питань;
- ✚ формування Національного плану дій щодо впровадження гендерної рівності та у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі;
- ✚ організація наукових і експертних досліджень з гендерних питань;
- ✚ затвердження стандартів надання соціальних послуг постраждалим особам;
- ✚ контроль формування та ведення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі;
- ✚ моніторинг та узагальнення результатів забезпечення гендерної рівності в різних сферах життєдіяльності;
- ✚ узагальнення виконання державних програм з питань гендерної рівності та у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі;
- ✚ облік та узагальнення випадків дискримінації за ознакою статі й насильства за ознакою статі та внесення пропозицій щодо їх усунення.

Тож недискримінація, рівність, права людини — усе це має бути відображеним у роботі фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини. Належну увагу треба присвятити важливості врахування гендерного складника у процесах реформування системи соціального захисту населення, аналізу основних проявів гендерної дискримінації та нерівності в суспільстві, подоланню гендерно зумовленого насильства.

¹⁸ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-2023-%D1%80#Text>.

¹⁹ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#Text>.

²⁰ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15/conv#n125>

ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ/-ЧИНЬ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ: СУТНІСТЬ І СКЛАДНИКИ

Під **гендерною компетентністю** фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини розуміємо динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини успішно провадити професійну діяльність, яка сприяє гендерній рівності.

Компоненти гендерної компетентності:

- ➔ **когнітивний (знання)** — знання законодавчих та нормативно-правових актів, які регулюють питання гендерної рівності в Україні, положень та сутності гендерного підходу у діяльності фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини, сучасних тенденцій та проблем гендерної рівності у суспільстві, особливостей гендерної соціалізації, механізмів дії гендерних стереотипів;
- ➔ **операційний (уміння й навички)** — навички розпізнавання гендерних аспектів проблем та поведінкові навички, спрямовані на руйнування гендерних стереотипів та утвердження ідеї гендерної рівності;
- ➔ **ціннісний (ставлення)** — особистісне ставлення до питання гендерної рівності, розуміння його важливості, а також до таких понять, як гендерна роль, гендерна ідентичність, гендерні стереотипи; визнання необхідності досягнення гендерної рівності в суспільстві.

У діяльності фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини гендерна компетентність проявляється в семи основних складниках:

Складники	 знання	 уміння, навички	 ставлення
<p>1. Повага до індивідуальності людини — здатність сприймати унікальність кожної особистості та сприяти її становленню й розвитку незалежно від поширених гендерних стереотипів</p>	<ul style="list-style-type: none"> розуміє гендерні аспекти соціалізації дітей різного віку розуміє причини виникнення стереотипів, їхній вплив на формування світогляду дітей та молоді 	<ul style="list-style-type: none"> уміє користуватися методиками надання соціальних послуг без упереджень та стереотипів 	<ul style="list-style-type: none"> усвідомлює відмінності як норми співіснування людей усвідомлює важливість гендерної рівності усвідомлює власні гендерні стереотипи має неупереджене ставлення до всіх клієнтів/-ок (як дорослих, так і дітей)
<p>2. Використання гендерночутливої комунікації — здатність фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини передавати інформацію вербально й невербально, у такий спосіб, що підтримує рівність</p>	<ul style="list-style-type: none"> знає правила утворення фемінітивів 	<ul style="list-style-type: none"> використовує фемінітиви в однаковій манері звертається до жінок і чоловіків використовує слова, жести та пози, які створюють атмосферу поваги й довіри 	<ul style="list-style-type: none"> має неупереджене ставлення до всіх клієнтів/-ок (як дорослих, так і дітей) вважає важливим вживання фемінітивів вважає неприйнятним використання висловлювань, що транслюють гендерні стереотипи
<p>3. Надання гендерночутливих соціальних послуг — здатність фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини задовольняти різні потреби клієнтів і клієнток під час надання соціальних послуг, ураховуючи вплив гендерної нерівності на їхнє життя</p>	<ul style="list-style-type: none"> знає законодавчі акти, які регулюють питання гендерної рівності, зокрема у сфері надання соціальних послуг знає сутність, чинники та механізми гендерної соціалізації особистості 	<ul style="list-style-type: none"> розпізнає гендерні проблеми здійснює гендерний аналіз ситуації клієнта/-ки володіє гендерночутливими методиками роботи з різними соціальними категоріями населення урахує індивідуальні потреби особи без гендерних стереотипів урахує гендерні аспекти під час надання соціальних послуг 	<ul style="list-style-type: none"> вважає важливим врахування впливу гендерної нерівності на життя клієнта/-ки під час надання соціальних послуг

Складники	 знання	 уміння, навички	 ставлення
<p>4. Розпізнавання гендерно зумовленого й домашнього насильства — здатність розпізнавати та реагувати на прояви гендерно зумовленого й домашнього насильства</p>	<ul style="list-style-type: none"> знає форми та прояви насильства знає, як розпізнати за зовнішнім виглядом і поведінкою людини ознаки гендерно зумовленого й домашнього насильства знає особливості реагування на випадки сексуального насильства знає контакти служби у справах дітей та підрозділів Національної поліції, які займаються протидією насильству 	<ul style="list-style-type: none"> реагує на ознаки гендерно зумовленого й домашнього насильства проводить роз'яснювальну роботу щодо неприпустимості гендерно зумовленого і домашнього насильства 	<ul style="list-style-type: none"> має нульову толерантність до насильства
<p>5. Розпізнавання проявів сексизму — здатність запобігати проявам сексизму в суспільстві та реагувати на них</p>	<ul style="list-style-type: none"> знає ознаки сексизму 	<ul style="list-style-type: none"> ідентифікує прояви сексизму уміє зупиняти сексистські дії проводить профілактичні заходи щодо викорінення сексизму проводить роз'яснювальну роботу щодо запобігання й недопущення проявів сексизму 	<ul style="list-style-type: none"> вважає сексизм неприпустимим у комунікації
<p>6. Підтримка кооперації й ненасильницького спілкування — здатність налагоджувати та підтримувати співпрацю й ненасильницьке спілкування під час надання соціальних послуг</p>	<ul style="list-style-type: none"> знає про важливість ненасильницького спілкування й кооперації для психічного здоров'я людини розуміє концепцію ненасильницького спілкування 	<ul style="list-style-type: none"> організовує й постійно підтримує ненасильницьке спілкування під час надання соціальних послуг володіє методами ненасильницького спілкування 	<ul style="list-style-type: none"> розуміє важливість розвитку навичок кооперації між хлопцями й дівчатами
<p>7. Популяризація батьківства без гендерних стереотипів — здатність продемонструвати позитивний вплив батьківства без гендерних стереотипів на життя дітей</p>	<ul style="list-style-type: none"> розуміє сутність батьківства без гендерних стереотипів 	<ul style="list-style-type: none"> вміє надати влучні приклади батьківства без гендерних стереотипів проводить роз'яснювальну роботу з батьками або опікунами/-ками щодо необхідності виховання дітей на засадах рівності й без гендерних стереотипів 	<ul style="list-style-type: none"> усвідомлює роль батьків та опікунів/-ок як головних у процесі гендерної соціалізації дитини вірить, що виховання без гендерних стереотипів — на користь дитині

Розглянемо детально кожен складник.

1. Повага до індивідуальності людини — здатність сприймати унікальність кожної особистості та сприяти її становленню і розвитку незалежно від статі, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності та поширених гендерних стереотипів.

Фахівцям/-чиням із соціальної роботи та захисту прав дитини важливо свідомо ставитися до того факту, що всі люди різні. Розуміння розмаїтості людського суспільства є базовою цінністю демократичного суспільства. Важливо зрозуміти особливості конкретної людини — її потреби, здібності, інтереси — та допомагати їй задовольняти індивідуальні потреби, не спиратися на наявні стереотипи.

Крім того, потрібно звертати увагу на те, як стать людини накладається на інші характеристики, як-от расова чи етнічна приналежність, інвалідність, сексуальна орієнтація, сімейний стан, соціальний і майновий стан, місце проживання.

У 2005 році наказом Міністерства України у справах молоді та спорту²¹ був затверджений Етичний кодекс спеціалістів/-ок із соціальної роботи. У документі визначені шляхи розв'язання моральних проблем та прийняття найбільш адекватного професійного рішення в етичних питаннях на основі вітчизняного й міжнародного досвіду соціальної роботи. Етичний кодекс містить такі принципи:

- ➔ повага до гідності кожної людини;
- ➔ пріоритетність інтересів клієнтів;
- ➔ толерантність;
- ➔ довіра та взаємодія під час розв'язання проблем клієнта;
- ➔ доступність послуг;
- ➔ конфіденційність;
- ➔ дотримання норм професійної етики.

Тому одними з принципів, яких повинні дотримуватись фахівці/-чині із соціальної роботи та захисту прав дитини під час виконання своїх службових обов'язків, є повага до унікальності кожної людини та врахування її під час надання допомоги, а також допомога кожному без дискримінації (зокрема і за статтю).

---

²¹ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text>

2. Використання гендерночутливої комунікації — здатність фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини передавати інформацію вербально і невербально, у такий спосіб, що підтримує гендерну рівність.

Традиційно в українській мові чоловічий рід використовували як загальний, тобто такий, що розповсюджується і на чоловіків, і на жінок. Тобто коли звертаються до різностатевої аудиторії, часто використовують звертання тільки в чоловічому роді (клієнти, студенти тощо). Так виходить, що жінки й дівчата в мові часто існують «за замовчуванням», можна сказати, що вони невидимі в мові. Мовна структура є відображенням нерівності, яка існує в суспільстві. Вона підкреслює другорядність жінки в суспільній свідомості. Тому для досягнення гендерної рівності важливо використовувати гендерночутливу комунікацію, зокрема вживати фемінітиви.

У нашій мові закріпилися назви професій у чоловічому роді. Це історично пов'язано з тим, що жінки тривалий час не були представлені в публічній сфері, тобто не займалися оплачуваною працею. Але наразі жінки активно залучені практично до всіх галузей економіки, а назви професій лишилися здебільшого в чоловічому роді, що так і лишає жінку «невидимою» в мові.

Наразі нова редакція українського правопису (2019 р.) закріпила використання фемінітивів, але хоча у засобах масової інформації фемінітиви вживають постійно, українці та українки часто зазначають, що не сприймають їх.

Фахівцям/-чиням із соціальної роботи та захисту прав дитини важливо підтримувати ідею вживання фемінітивів. Важливо як використовувати поширені фемінітиви (секретарка, художниця, вихователька, прибиральниця, співачка, медсестра), так і вміти створювати й застосовувати нові (менеджерка, фахівчиня, юристка, амбасадорка, економістка, депутатка) та показувати приклад як дітям, так і дорослим.

Ще однією ознакою гендерночутливої мови є відсутність у ній гендерних стереотипів і сексизму. Важливо уникати узагальнень на кшталт «усі жінки мріють вийти заміж» або «чоловіки мають передусім заробляти гроші». Говорячи про власний досвід, не варто узагальнювати, адже він не репрезентативний.

Під час комунікації важливо звертати увагу на форму звернення до жінок і чоловіків, дівчат і хлопців. Пригадайте, як ви звертаєтеся до клієнтів, а як — до клієнток. Чи до всіх ви звертаєтеся на ім'я? Можливо, до чоловіків — на ім'я і по батькові, а до жінок — на ім'я або в пестливій формі? Такі речі мають зна-

чення й на підсвідомому рівні несуть інформацію клієнтам/-кам щодо ставлення до жінок і чоловіків та очікувань від них. Важливо звертатися до них однаково й так демонструвати їхню рівність.

Окрім мови, важливо звернути увагу на пози та жести під час комунікації. Чи не містять вони агресії, зверхнього ставлення чи сексуального підтексту. Неприйнятними будуть: порушення особистих кордонів людини, коли ви підходите ближче, ніж на метр; нависання над людиною, яка сидить; стискання кулаків тощо. Під час спілкування варто використовувати відкриті пози й жести, демонструючи в такий спосіб, що ви нічого не приховуєте й готові до відкритого спілкування.

3. Надання гендерночутливих соціальних послуг — здатність фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини задовольняти різні потреби клієнтів і клієнток під час надання соціальних послуг, ураховуючи вплив гендерної нерівності на їхні життя.

Гендерночутлива соціальна робота спрямована на:

- утвердження гендерної рівності;
- недопущення дискримінації за ознакою статі;
- підтримку рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень;
- підтримку рівних можливостей жінок і чоловіків щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків;
- формування відповідального материнства й татівства;
- формування культури гендерної рівності серед населення, просвітницьку діяльність у цій сфері.

Фахівцям/-чиням із соціальної роботи та захисту прав дитини важливо використовувати підхід, орієнтований на клієнта/-ку, коли аналізують чинники — гендер, расова чи етнічна приналежність, інвалідність, сексуальна орієнтація тощо, — які впливають на їхнє життя. Гендерні стереотипи можуть обмежувати можливості й досвід жінок, дівчат, чоловіків і хлопців.

Якщо фахівці/-чині із соціальної роботи та захисту прав дитини знають, як гендерна нерівність впливає на ролі, зони відповідальності, доступ до ресурсів, сприйняття, потреби і пріоритети жінок і чоловіків у родині, громаді та суспільстві, а також на інституції, закони й політики, то вони краще зрозуміють різноманітні потреби жінок і чоловіків з різних груп. Маємо на увазі збирання даних з розбивкою за статтю, віком та іншими релевантними показниками, аналізування даних для виявлення гендерних розривів, реагування на ситуації нерівності чи дискримінації, гендерно орієнтоване планування й бюджетування, підвищення поінформованості тощо.

Усе вищезазначене зумовлює гостру потребу забезпечити гендерночутливу соціальну роботу, спрямовану на формування в суспільстві негативного ставлення до проявів гендерної нерівності, виявлення та забезпечення захисту осіб, які постраждали від такої нерівності. Саме комплексний гендерний підхід під час надання соціальних послуг різним категоріям населення, особливо тим, що опинилися в уразливих ситуаціях, дає можливість не лише критично визначати їхні потреби, але й допомагати, ураховуючи особливості у сприйнятті жінок і чоловіків у суспільстві.

4. Розпізнавання гендерно зумовленого й домашнього насильства — здатність розпізнавати та реагувати на прояви гендерно зумовленого й домашнього насильства.

Передусім це нульова толерантність до будь-яких проявів насильства — як домашнього, так і за ознакою статі. У жодному разі не можна перекладати провину за насильство на постраждалу особу. Фахівцям/-чиням із соціальної роботи та захисту прав дитини важливо бути обізнаними з основними формами насильства, його ознаками й алгоритмами дій у разі потрапляння людини в ситуацію насильства.

Основні форми насильства:

- ➔ **фізичне** — ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці; ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані; заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру;

- ➔ **сексуальне** — будь-які діяння сексуального характеру, вчинені щодо повнолітньої особи без її згоди або щодо дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені щодо дитини або в її присутності;
- ➔ **психологічне** — словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування; інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;
- ➔ **економічне** — умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборона працювати, примушування до праці, заборона навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Фахівцям/-чиням із соціальної роботи та захисту прав дитини важливо вміти розпізнавати, що клієнт/-ка зазнає домашнього насильства, за різними ознаками: пригнічений настрій, зовнішні ознаки насильства і т. д. Можна ненав'язливо поговорити з клієнтами/-ками, щоб з'ясувати природу походження синців, травм тощо, а також подивитися на реакцію людини. Важливо в подібних випадках спеціально радитися з психологами/-гинями, медичними працівниками/-цями або співробітниками/-цями правоохоронних органів щодо допомоги людині в конкретній ситуації.

Якщо виникає підозра щодо домашнього насильства щодо дитини, потрібно повідомити службу у справах дітей для подальшої роботи з родиною і захистом дитини.

Якщо підозрюєте скоєння сексуального насильства, важливо не розпитувати дитину детально про випадок сексуального насильства. Бажано, щоб дитина розказувала про всі подробиці насильства під час допиту в межах кримінального провадження.

Задля захисту прав дітей в Україні впроваджують модель «Барнахус» за підтримки ЮНІСЕФ та Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх. Важливим у цій моделі є комплексний міждисциплінарний підхід до дотримання гарантій із захисту прав та інтересів дітей, які постраждали від кримінальних правопорушень або стали їх свідками, забезпечення належного реагування на випадки насильства та надання допомоги постраждалим дітям. Водночас важливо, що діяльність мультидисциплінарної команди в такій моделі ґрунтується на нормах чинного законодавства, складником якого є міжнародні стандарти у сфері правосуддя, дружнього до дитини, спрямовані на реалізацію принципу забезпечення інтересів дитини²².

Якщо дитина повідомила інформацію про випадок насильства, потрібно її зафіксувати як слід і впродовж однієї доби повідомити про випадок насильства щодо дитини до:

- ➔ органів Національної поліції;
- ➔ служби у справах дітей.

5. Розпізнавання проявів сексизму — здатність запобігати проявам сексизму в суспільстві та реагувати на них.

Сексизм, або гендерна дискримінація, — це ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій законом.

Сексизм ґрунтується на системному суспільному недооцінюванні й упередженнях щодо певної статі та проявляється в диспропорції влади, прав та можливостей між жінками й чоловіками. Сексизм дуже шкідливий. Він породжує відчуття нікчемності, самоцензуру, схильність до втечі від проблем, зміни в поведінці та погіршення здоров'я.

Сексизм лежить в основі гендерної нерівності. Він негативно впливає здебільшого на жінок і дівчат. Наприклад, за даними Human Rights Channel Ради Європи²³, 80% жінок зазначали, що зіткнулися з такими явищами як менсплейнінг (зневажливе пояснення з боку чоловіків, що ґрунтується на уявленнях про жіночу некомпетентність: «Та хіба жінка може в цьому розібратися?») та

²² Модель «БАРНАХУС»: Загальна характеристика і впровадження в Україні.
https://www.unicef.org/ukraine/media/20941/file/BARNAHUS_web.pdf.

²³ Джерело: <https://human-rights-channel.coe.int/stop-sexism-uk.html>.

ментерапінг (перебивання жінок чоловіками, обумовлене зневагою до жінок на роботі: «Та помовчи вже, чому жінки такі балакучі?»).

Важливо проводити просвітницьку роботу з усіма категоріями населення. Також необхідно добре знати підґрунтя, на якому виникає сексизм, сімейне становище, соціальні мікро- і макрочинники. Навіть якщо випадків сексизму не спостерігають, фахівцям/-чиням із соціальної роботи та захисту прав дитини варто проводити профілактичну роботу щодо запобігання сексизму в суспільстві. Така робота може включати як індивідуальні бесіди, так і групові тематичні заходи для клієнтів/-ок провайдерів соціальних послуг. Наприклад, інформаційні сесії та тренінги «Прояви сексизму в українській політиці», «Сексистська реклама», «Прояви гендерної дискримінації на ринку праці» тощо.

6. Підтримка кооперації й ненасильницького спілкування — здатність налагоджувати та підтримувати співпрацю й ненасильницьке спілкування під час надання соціальних послуг.

Фахівці/-чині із соціальної роботи та захисту прав дітей мають знати концепцію ненасильницького спілкування й пропагувати його серед клієнтів/-ок. Це сприятиме розвитку навичок кооперації й порозуміння.

Ненасильницьке спілкування — це метод комунікації, який базується на чотирьох компонентах спілкування без агресії та критики:

- 1) спостереження** без оцінок і суджень через факти — намагайтеся спостерігати нейтрально, без оцінювання;
- 2) почуття** — важливо розуміти й ураховувати почуття — як власні, так і оточення;
- 3) потреби** — за кожною емоцією йде певна інформація про потреби; саме в потребах криється джерело та причини почуттів; коли потреби не задовольняються, виникає дискомфорт; почуття є результатом незадоволених потреб;
- 4) прохання** (звернення) не є вимогою.

Якщо людина думатиме винятково про свої почуття та потреби, комунікація матиме агресивний посил. Якщо ж лише про почуття й потреби інших, то буде накопичуватися пасивна агресія. Людина триматиме всі емоції в собі.

Алгоритм ненасильницького спілкування: ваші почуття (я відчуваю) — факт (коли...) — потреба (для мене важливо) — потреби та почуття іншої людини — прохання або ефективний план дій.

7. Популяризація батьківства без гендерних стереотипів — здатність фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини продемонструвати позитивний вплив батьківства без гендерних стереотипів на життя дітей.

Гендерні стереотипи можуть проявлятися, наприклад, у різних гендерних ролях у сім'ї: чоловіки відповідають за забезпечення родини й мають вищий статус, тоді як жінки виконують обслуговувальну, доглядову працю.

Також з того моменту, як батьки та опікуни/-ки дізнаються стать своєї дитини, вони формують очікування від неї й починають приймати рішення про те, як дитина має виглядати (рожевий одяг — для дівчат, блакитний — для хлопців) чи як поводитися (дівчина має бути слухняною, а хлопчик — активним). І ці рішення приймають на основі статі дитини. Наприклад, дітям дарують різні іграшки: ляльки — дівчатам, автівки — хлопцям; водять у різні гуртки: дівчат — на танці, хлопців — у спортивні секції тощо.

Сьогодні багато батьків чи опікунів/-ок скажуть, що вони не мають гендерних стереотипів і не проти того, щоб їхні сини й доньки займалися тим, чим вони хочуть. Проте їхня поведінка та приховані послання можуть не відповідати їхнім словам. Наприклад, батьки можуть говорити, що вони не проти того, що їхні діти хочуть носити, але продовжують купувати переважно рожеві чи блакитні речі для дівчат і хлопців відповідно. Або що заохочують дітей займатися різними видами діяльності, але водночас більше хвалять своїх доньок, наприклад, за те, що вони гарно малюють, а синів — за те, що вправно лазять по деревах. Ба більше, багато батьків можуть хвалити дівчат за традиційно чоловічі заняття, як-от спорт чи конструктори, але можуть бути менш задоволені тим, що хлопці граються з ляльками чи танцюють.

Часто батьки навіть не усвідомлюють, що вони роблять. У багатьох випадках неявні повідомлення є потужнішими, ніж явні. Вони також можуть заплутати дитину і зробити гендерну соціалізацію дуже складною.

Батьківство без гендерних стереотипів, або ж гендернотрансформаційне батьківство, — це підхід до виховання, що має за основу гендерну рівність та інклюзивність, а також заохочує позитивну соціалізацію й подолання гендерних стереотипів.

Батьківство без гендерних стереотипів спрямоване на формування не-дискримінаційних гендерних норм серед батьків і опікунів/-ок та спонукання до самоосвіти щодо власних гендерних упереджень.

Батьки та опікуни/-ки, які практикують батьківство без гендерних стереотипів, також усвідомлюють різні зовнішні сили (як-от ЗМІ/соціальні мережі, соціальний тиск з боку однолітків та громади тощо), які впливають на гендерні норми дитини, і прагнуть підтримати дітей.

Батьки та опікуни/-ки визнають самостійність дитини й орієнтуються на її особливості, нахили, здібності тощо. Батьківство без гендерних стереотипів спрямоване на те, щоб усі діти та сім'ї мали високий рівень благополуччя, піклувалися та поважали один/одна одного/одну та своє оточення.

Основні шляхи гендерної соціалізації	Виховання дітей на основі гендерних стереотипів	Виховання дітей без гендерних стереотипів
<p>Активне навчання</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Говорити дітям, що робити чи не робити, виходячи зі стереотипного розуміння гендерних ролей. Наприклад, казати хлопцям, що вони не можуть плакати; змушувати дівчат (але не хлопців) виконувати домашні обов'язки з догляду та хатню роботу. ➔ Наполягати на слухняності та прийнятті того, що говорить авторитет, особливо для дівчат. 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Слухати дітей з емпатією і розумінням. ➔ Бути чутливими до потреб дітей — оцінювати, наскільки їм комфортно у своїй гендерній ролі. ➔ Пропонувати різні можливості та підтримувати дитину у вивченні різних видів діяльності та ролей. ➔ Виховувати критичне мислення та активно боротися з гендерними упередженнями у дітей, ЗМІ, громаді та суспільстві. ➔ Хвалити дітей не лише за гендерно типову поведінку. ➔ Заохочувати дітей виходити із зони комфорту для задоволення своїх потреб.

Основні шляхи гендерної соціалізації	Виховання дітей на основі гендерних стереотипів	Виховання дітей без гендерних стереотипів
<p>Моделювання</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Неоплачуваною роботою з догляду за дітьми, домом, господарством займаються лише жінки (навіть коли ще мають і оплачувану роботу), тоді як чоловіки виконують тільки оплачувану роботу. ➔ Чоловіки не розділяють з жінками обов'язки по дому та догляду за дітьми. ➔ Чоловіки не займаються так званою жіночою діяльністю — граються з дітьми лише тоді, коли їм хочеться, не вміють виражати почуття, не виявляють емоцій до партнерки та/або дітей. 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Партнери/-ки справедливо розділяють усі домашні обов'язки, а також обов'язки з виховання дітей. ➔ Чоловіки та жінки вільно виражають емоції, емпатію та співчуття. ➔ Підтримувати партнерів/-ок і дітей у здійсненні їхніх мрій з повагою і чуйністю.
<p>Слова, вчинки, поведінка, методи (навмисні чи ні)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Пропонувати дівчатам і хлопцям лише один тип іграшок, позначених, як «дівчачі» та «хлоп'ячі» (наприклад, ляльки, малюнки — для дівчат, а для хлопців — конструктори та машинки). ➔ Хвалити дівчат за те, що вони турботливі та піклуються про свій зовнішній вигляд. Хвалити хлопців за те, що вони розумні та сильні. ➔ Говорити дівчатам, що вони не повинні бути, наприклад, хірургинями, тому що вони занадто ніжні та чутливі. ➔ Грати в рухливі ігри тільки з хлопцями, тому що вони сильні, а дівчатам може бути боляче. ➔ Грубо жартувати про жінок, які не є «жіночними», і чоловіків, які не є «стійкими й сильними». 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Розмовляти з дітьми та слухати дітей. ➔ Поважати вибір дитини щодо іграшок, ігор та професій незалежно від того, чи відповідають вони стереотипним гендерним ролям. ➔ Пропонувати дітям інші варіанти й заохочувати їх пробувати. ➔ Говорити дітям, що вони можуть робити свій вибір незалежно від того, що кажуть інші люди. ➔ Ставитися до всіх з повагою.

Основні шляхи гендерної соціалізації	Виховання дітей на основі гендерних стереотипів	Виховання дітей без гендерних стереотипів
<p>Гендерні практики вдома</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Шкідливі та стереотипні гендерні практики вдома (жінки — берегині та займаються хатніми справами й дітьми; чоловіки — приймають рішення і розпоряджаються грошима). ➔ Ставлення до партнера/-ки (передусім жінки) з вербальною, психологічною та фізичною агресією — гендерно зумовлене насильство. ➔ Надмірний контроль над членами сім'ї жіночої статі — обмеження їхньої мобільності, фінансового достатку тощо. ➔ Стигматизація менструації як «нечистоти» або «табу». ➔ Застосування жорсткої та каральної дисципліни, включаючи фізичні покарання, особливо щодо хлопців. ➔ Соромлення хлопця за прояви емоцій чи зацікавленість у заняттях, які традиційно маркуються як жіночі (ігри в ляльок, кухарство). 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Суперечки та конфлікти вирішуються мирно та конструктивно. ➔ У сім'ї панує взаємна повага. ➔ Дітям дозволяється висловлювати свою думку та робити вибір відповідно до їхнього віку та інтересів. ➔ Немає покарань, лише логічні наслідки зробленого вибору, і ці правила поширюються на всіх членів сім'ї (наприклад, якщо правила сім'ї порушуються, кожен/кожна має нести за це відповідальність). ➔ У сім'ї немає «заборонених» тем, сім'ї говорять про кожне важливе питання, а діти отримують інформацію та підтримку, що відповідають їхньому віку.

Фахівці/-чині із соціальної роботи та захисту прав дитини, які перебувають у постійному контакті з батьками та опікунами/-ками, мають потенціал стати провідниками батьківства без гендерних стереотипів.

Для цього передусім потрібно усвідомлювати, що гендерні стереотипи обмежують розвиток дітей і що їх потрібно подолати.

Під час спілкування з батьками та опікунами/-ками фахівці/-чині із соціальної роботи та захисту прав дитини у коректній ненав'язливій манері надають влучні приклади батьківства без гендерних стереотипів і спонукають до використання таких підходів у повсякденному житті.

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Рамка гендерної компетентності має підтримуватися на різних рівнях системи управління соціальною сферою: МСП, обласних департаментів (управлінь) соціального захисту населення, соціальних служб, органів місцевого самоврядування тощо.

Закладання підвалин гендерної компетентності фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини має розпочинатися ще на етапі професійної орієнтації молоді, коли дівчат і хлопців в рівній мірі заохочують до кар'єри в соціальній сфері.

Надалі молоді люди бачитимуть, що такий вид діяльності притаманний і жінкам, і чоловікам. У професійні стандарти, кваліфікаційні характеристики фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дітей має бути закладена гендерна компетентність. Це означає, що під час підготовки фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини слід передбачити навчання за відповідним курсом.

Варто зазначити, що гендерна компетентність не формується миттєво й не існує у вакуумі. Для її формування потрібна практика. Так само важливо мати підтримку на системному рівні та ресурси. Водночас клієнти/-ки повинні знати свої права на доступ до соціальних послуг та справедливе ставлення до них незалежно від їхньої статі чи інших чинників.

Гендерна компетентність також має підтримуватися на рівні держави у сфері соціальної політики. Організаційна структура центрів соціальної підтримки, територіальних центрів, соціальних служб, закладів освіти тощо має закріплювати ідеї гендерної рівності у цінностях, місії, внутрішніх регламентах, політиках, етичних кодексах; постійно демонструвати у своїй роботі тощо.

Гендерна компетентність повинна бути включена до посадових інструкцій, адже саме цей документ регламентує діяльність фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини та визначає їхні основні функції та компетентності.

Гендерну компетентність важливо додати не лише у програми професійної підготовки фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини, а й у програми підвищення кваліфікації.

Процес присудження категорій має враховувати наявність підготовки з гендерної компетентності.

Підтримка гендерної компетентності фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини

Вибір кар'єри	Первинна освіта	Гендерна компетентність включена в етичні кодекси професійних об'єднань	Гендерна компетентність включена до посадових інструкцій фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини	Гендерна рівність відображена в організаційній структурі закладів і установ соціальної сфери (цінності, внутрішній регламент, етичний кодекс тощо)
Жінок/дівчат та чоловіків/хлопців заохочують обирати професію фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини	Гендерна компетентність додається до освітніх програм, за якими проходять підготовку фахівці/-чині із соціальної роботи та захисту прав дитини	Програми підвищення кваліфікації фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини включають гендерну компетентність	Процес присудження категорій враховує наявність гендерної компетентності	Державна політика у сфері соціальної політики сприяє гендерній рівності
Сфера роботи з молоддю	Ринок праці			

ПРИКЛАДИ СИТУАЦІЙ, У ЯКИХ ПРОЯВЛЯЄТЬСЯ ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Гендерна компетентність фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини може проявлятися на різних етапах їхньої діяльності та в різних формах. Для чіткішого практичного розуміння проявів гендерної компетентності пропонуємо розглянути це на прикладах відповідно до її складників.

Складники гендерної компетентності	Приклади ситуацій, у яких проявляється цей складник
<p>1. Повага до індивідуальності людини</p>	<p>На прийомі у фахівчині із соціальної роботи — внутрішньо переміщена жінка, яка хоче розпочати власну справу з деревообробки. Жінка має лобювання, що її не підтримають і не нададуть грант на розвиток бізнесу, адже деревообробка вважається так званою чоловічою професією.</p> <p>Порада. Схвально поставитися до бажання жінки, навести позитивні приклади жінок у так званих чоловічих професіях. Надати необхідну інформацію та контакти Служби зайнятості, просктів, які допомагають ВПО започаткувати власну справу. Наголосити, що дискримінація за статтю є порушенням прав будь-якої особистості й жінка завжди може звертатися по допомогу.</p>
<p>2. Використання гендерночутливої комунікації</p>	<p>Деякі фахівці/-чині із соціальної роботи не сприймають використання фемінітивів. Говорять про те, що фемінітиви-новотвори немилозвучно звучать — політикиня, амбасадорка, президентка, — вони «ріжуть вуха». Не хочуть використовувати їх у мові.</p> <p>Порада. Поділитися з колегами інформацією про те, що загальна кількість фемінітивів в «Історичному словнику фемінітивів української мови» становить близько 8 000 слів, а деякі форми слів дуже часто використовують навіть ті, хто не сприймає нові форми фемінітивів, наприклад, слово «вчителька». Фемінітиви для типово жіночих професій, як-от прибиральниця, секретарка, вчителька, медсестра, співачка, — досить поширені й не спричиняють заперечення, а от професії, де жінки не були представлені історично, як-от депутатка, менеджерка, міністерка, амбасадорка, можуть для деякого звучати незвично. Це певною мірою стереотипне сприйняття, яке є суб'єктивним і не може транслюватися на клієнтів/-ок.</p> <p>Важливо знати, що на сьогодні новий український правопис передбачає використання фемінітивів. Це додаткова можливість візуалізації жіночої постаті в суспільстві.</p>

Складники гендерної компетенції	Приклади ситуацій, у яких проявляється цей складник
<p>3. Надання гендерночутливих соціальних послуг</p>	<p>Мати й тато новонародженої дитини звертаються до фахівчині із соціальної роботи за порадою, кому з них краще оформити відпустку по догляду за дитиною.</p> <p>Порада. Важливо вислухати аргументи, які існують у сім'ї на користь відпустки мами або тата. Проінформувати батьків, що у 2021 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною»²⁴, який забезпечує рівні можливості для тата й матері чи інших опікунів/-ок по догляду за дитиною. Закон заохочує татів присвячувати час догляду за дитиною разом з матерями. Він запроваджує в Україні новий вид відпустки — додаткову одноразову оплачувану відпустку тривалістю два тижні за кошт роботодавця. Її в перші три роки після народження дитини можуть взяти або тато дитини, або дідусь чи бабуся, або навіть інші повнолітні родичі/-ки дитини, які за нею доглядають. Важливо, що Законом створені передумови для посилення ролі тата у процесі виховання дітей і розвитку відповідального батьківства в Україні.</p> <p>У жодному разі не потрібно трансліювати стереотипні уявлення про розподіл сімейних обов'язків. Важливо стимулювати пару раціонально приймати рішення з урахуванням таких чинників, як-от дохід сім'ї в разі перебування у відпустці тата або мами; вплив відпустки на подальшу кар'єру мами й тата, психологічний клімат у сім'ї тощо.</p>
<p>4. Розпізнавання гендерно зумовленого й домашнього насильства</p>	<p>Під час планового відвідування сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах, працівники/-ці соціальної служби побачили синців на руках жінки. Під час індивідуальної розмови жінка виглядала знервовано, але не підтвердила факту домашнього насильства. Жодних коментарів від інших членів родини щодо природи походження синців також не отримали.</p> <p>Порада. Запросити жінку до соціальної служби на захід, присвячений подоланню гендерних стереотипів і проявів дискримінації. Після нього в максимально дружній і відвертій атмосфері пояснити, що будь-яке тілесне доторкання без її згоди є проявом насильства і законодавство України захищає тих, хто від цього потерпає. Надати жінці координати анонімних центрів із підтримки осіб, які постраждали від насильства, і забезпечити конфіденційність отриманої від жінки інформації. Якщо працівники/-ці соціальної служби бачать, що дівчина має бажання обговорити ситуацію — варто скористатися таким алгоритмом:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Запропонуйте воду, серветку чи інше, за потреби. 2. Говоріть простими та зрозумілими словами, не використовуючи складну термінологію. Виражайте підтримку. 3. Зберігайте конфіденційність, але пам'ятайте про ситуації, які вимагають звернення до відповідних державних закладів чи установ. Якщо вам потрібно дізнатися пораду у вузьких спеціалістів/-ок, попросіть дозволу на це в людини, яка до вас звернулася, але не розголошуйте конфіденційну інформацію. 4. Для подальшої реабілітації потерпілої/-го, вважається за доцільне здійснити переадресацію до медичних, психологічних, соціальних, правоох-

²⁴ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-20#Text>.

Складники гендерної компетентності	Приклади ситуацій, у яких проявляється цей складник
	<p>ронних служб, дотичних до вирішення цієї проблеми. Якщо людина сама не в змозі звернутися до відповідних органів, запитайте, чи можете ви це зробити.</p> <p>5. Поважайте право людини, яка до вас звернулася, самостійно приймати рішення й обов'язково надайте повну інформацію, куди можна звернутися додатково.</p> <p>Вислови, якими можна користуватися: «У тому, що сталося, немає вашої вини», «Як я можу вас підтримати?», «Мені дуже шкода, що з вами таке трапилось», «Наша розмова залишиться між нами», «Будь ласка, розкажіть мені все, що вважаєте за потрібне», «Є люди/організації, які можуть вам допомогти. Чи бажаєте ви дізнатися про них?». Не вживайте вислови: «Тут немає нічого особливого», «Ситуація не важлива» і т. д.</p> <p>Потрібно проінформувати, що в Україні за коротким телефонним номером 15-47 цілодобово та безкоштовно діє «гаряча лінія» з протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству щодо дітей.</p> <p>Також потрібно проінформувати, що в разі, якщо щодо вас чинять насильство, потрібно звертатися до поліції за телефоном 102. У поліції є спеціальний підрозділ, який займається протидією насильству.</p> <p>За психологічною допомогою можна також звернутися за номерами 0 800 500 335 та 116 123. Це національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації «Ла Страда — Україна».</p> <p>Також бажано надати інформацію щодо громадських організацій, які працюють у відповідному населеному пункті й надають послуги постраждалим від насильства.</p>
<p>5. Розпізнавання проявів сексизму</p>	<p>Хлопець доволі часто дозволяє собі образливі вислови щодо дівчат у Центрі надання соціальних послуг. Лунають фрази: «Та що з неї взяти, вона ж блондинка!», «Та вже зупиніться, дівчата, бо балакучі страшенно, як усі жінки!»</p> <p>Порада. Провести захід про неприпустимість вживання сексистських висловів чи проявів; пояснити, що вислови, дії є образливими, несуть дискримінаційне навантаження та вияви зневаги до жінок.</p>
<p>6. Підтримка кооперації й ненасильницького спілкування</p>	<p>Фахівчиня із соціальної роботи стала свідкою такого діалогу між колегами:</p> <p>— Та коли ти вже зможеш нормально розставити стільці? Це ж можна вже навчитися?!</p> <p>— А ти коли зможеш розмовляти нормально з дівчиною?!</p> <p>— І що тепер? Тобі все можна робити абияк?</p> <p>Порада. Дружно поспілкуватися з колегами про те, що коли вони починають спілкуватися дуже емоційно чи імпульсивно, це може продовжувати образливу, а іноді й «насильницьку» комунікацію. Пояснити, що іноді ненавмисне ми можемо звертатися до гендерної приналежності в конфлікті як до аргументу. Але в наведеній ситуації стать не відіграє ніякої ролі, і до цього не можна апелювати. Така поведінка провокує сварку й не веде до конструктивного діалогу. Особливо у сфері надання соціальних послуг дуже важливо демонструвати приклади гендерночутливої комунікації, вільної від стереотипних висловів.</p>

Складники гендерної компетенції	Приклади ситуацій, у яких проявляється цей складник
<p>7. Популяризація батьківства без гендерних стереотипів</p>	<p>Соціальна працівниця відвідує родину зі складними життєвими обставинами й бачить, що жінка нещодавно повернулася з роботи, вона починає готувати їжу й виправдовуватися, що працює медичною сестрою, підробляє після роботи наданням медичних послуг вдома й не встигає якісно виконувати хатню роботу та займатися з дитиною. У цей час чоловік сидить на дивані з телефоном і не демонструє жодного бажання долучитися до приготування їжі або занять з дитиною, яка ходить біля матері.</p> <p>Порада. Висловити співчуття жінці щодо перевантаженості та наголосити, що в сучасному світі все частіше чоловіки беруть рівну участь у вихованні дітей та веденні домашнього господарства. Це позитивно впливає на дітей, робить щасливішими жінок та приносить користь самим чоловікам: покращує їхні емоційні зв'язки з родиною і знижує ризик серцево-судинних захворювань, які призводять до ранньої смерті.</p>

ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Актуальність гендерних трансформацій в Україні зумовлена як внутрішніми потребами, так і міжнародними зобов'язаннями держави. Система надання соціальних послуг також потребує реформування відповідно до цих зобов'язань. Тож на фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дітей покладається відповідальність за формування в суспільстві демократичного світогляду на сучасне життя і стосунки між представництвом обох статей.

Для формування та розвитку гендерної компетентності рекомендуємо:

- ➔ Розвивати співпрацю з жіночими, феміністичними та іншими правозахисними громадськими організаціями, гендерними експертами та експертками для формування розуміння гендерного підходу і його впровадження в соціальній сфері.
- ➔ Розвивати співпрацю з міжнародними фондами та програмами в Україні, що дасть можливість брати участь в розробці соціальних/гендерних проєктів, спрямованих на розвиток соціальної інфраструктури, дівочого/жіночого активізму, сприяння справедливому розподілу домашніх обов'язків між жінками та чоловіками, підтримці жінок з дітьми, залученню татів до виховання дітей, а також підтримці інших груп населення, що опинилися у складних життєвих обставинах.
- ➔ Брати участь в інформаційно-просвітницьких заходах з гендерної тематики, які організують різноманітні українські жіночі та феміністичні громадські організації. Це допоможе усвідомити вплив гендерних відносин на особисте та професійне життя й навчитися інтегрувати гендерні знання в діяльність фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини.

- ➔ Підвищувати власну поінформованість щодо нормативно-правових документів гендерного спрямування, які є базою для впровадження комплексного гендерного підходу в усі сфери життєдіяльності українського суспільства, зокрема в соціальну сферу.
- ➔ Ініціювати створення гендерних чи недискримінаційних центрів у закладах надання соціальних послуг. Метою створення подібних структур є надання методичної та практичної підтримки колективу закладів та клієнтам/-кам щодо впровадження в соціальну роботу комплексного гендерного підходу та ідей гендерної рівності.
- ➔ Застосовувати в особистому житті та професійній діяльності гендерно-чутливу комунікацію, що базується на принципах невикористання мови ворожнечі, стереотипних чи сексистських висловлювань та вживанні фемінітивів.
- ➔ Пам'ятати, що гендерна рівність є фундаментальним правом та необхідною умовою досягнення цілей зростання, соціальної єдності та демократії. А формування й розвиток гендерної компетентності працівників/-ць соціальної сфери є запорукою демократичного європейського майбутнього України.

ГЛОСАРІЙ

Агендери — це люди, які відчують, що не мають гендерної ідентичності.

Батьківство без гендерних стереотипів, або гендернотрансформаційне батьківство, — це підхід до виховання, що має за основу гендерну рівність та інклюзивність, а також заохочує позитивну соціалізацію й подолання гендерних стереотипів.

Батьківські партнерства — це домовленості щодо того, як виховувати дитину, цінностей, стилю виховання; як партнери будуть розвиватися у своїх батьківських ролях і підтримувати один/одна одного/одну; як розподіляти домашні обов'язки тощо.

Бісексуали — це люди, які відчують сексуальний та/або романтичний потяг і до чоловіків, і до жінок незалежно від їхньої власної статі.

Булінг — навмисне цькування й ображення людини або групи людей.

Віктімблеймінг — це звинувачення постраждалої/постраждалого в тому, що вони самі викликали, спровокували чи заохотили вчинене над ними насильство.

Гендер — очікування суспільства щодо того, що означає бути жінкою й чоловіком (фемінність і маскулінність). Тобто це зовнішній вигляд, ролі, поведінка, діяльність, які певне суспільство вважає прийнятними для жінок і чоловіків.

Гендерквіри — це люди, які не відчують себе ані чоловіком, ані жінкою, а радше чимось «посередині» чи й за межами цих визначень.

Гендерна дискримінація (дискримінація за ознакою статі, сексизм) — ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами та свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій законом.

Гендерна ідентичність — внутрішнє відчуття, що означає бути чоловіком, жінкою, ні тим, ні іншим або комбінацією обох (цисгендерна, трансгендерна, агендерна, небінарна тощо). Вона може проявлятися в гендерному вираженні, тобто через зовнішній вигляд або дії людини (одяг, манери, стиль спілкування, інтереси тощо).

Гендерна рівність — рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дає змогу особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Гендерна роль — це вид соціальної ролі: набір норм, очікуваної поведінки, діяльності, характерних рис, що приписуються як притаманні чоловікам і жінкам.

Гендерна сегрегація — нерівномірний розподіл чоловіків і жінок за професіями та видами діяльності в економіці, за якого в окремих професіях чи видах економічної діяльності переважають чоловіки або жінки.

Гендерна соціалізація — це процес засвоєння людиною суспільно та культурно визначених норм щодо того, якими повинні бути хлопці та дівчата, чоловіки та жінки, чим мають займатися, які їхні соціальні ролі та можливості в житті.

Гендерний мейнстрімінг (комплексний гендерний підхід) — розробка стратегій подолання нерівності за ознакою статі та впровадження політики рівних прав та можливостей на всіх рівнях та у будь-яких сферах життєдіяльності суспільства.

Гендерні стереотипи — традиційні уявлення про гендерні ролі та обмеження щодо виховання та норм поведінки людей залежно від їхньої статі.

Гендерне вираження — демонстрація гендерної ідентичності за допомогою зовнішнього вигляду або дій людини: шляхом вибору одягу, аксесуарів, манери, стилю спілкування, поведінки в соціумі, інтересів тощо.

Гендерно зумовлене насильство (насильство за ознакою статі) — діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної

статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій у публічному або приватному житті.

Гендернонейтральні — це люди, які не відчують себе ані чоловіками, ані жінками.

Гендернонеконформні — це люди, які виражають свою гендерну ідентичність у спосіб, відмінний від очікуваного від них. Вони не дотримуються традиційних гендерних норм.

Гендернофлюїдні — це люди, чия гендерна ідентичність змінюється з часом.

Гетеросексуали — це люди, які відчують сексуальний та/або романтичний потяг до людей протилежної статі.

Гомосексуали (геї та лесбійки) — це люди, які відчують сексуальний та/або романтичний потяг до людей своєї статі.

Гомофобія — ірраціональний страх і ненависть до тих, хто відчуває сексуальний та/або романтичний потяг до людей власної статі.

Державна гендерна політика (політика забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків) — система дій державного рівня, що має на меті встановлення дійсної рівності жінок та чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Дискримінація — ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі.

Домашнє насильство — протиправні дія або бездіяльність (а також погрози їх вчинення) у формі фізичного, сексуального, психологічного, економічного насильства, що вчиняються у визначеному колі осіб незалежно від місця їх проживання.

Захворювання, що передаються статевим шляхом (ЗПСШ), — інфекційні хвороби, які передаються переважно через сексуальний контакт (ВІЛ, сифіліс, гонорея, трихомоніаз тощо).

Інтерсекс-особа — це людина, яка народилася зі статевими ознаками (статеві органи, статеві залози, хромосоми), які не відповідають типовим бінарним уявленням про чоловічі чи жіночі тіла. Це є варіантом біологічної норми.

Камінг-аут — це публічне розголошення інформації про свою сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність.

Культура згоди — це коли стосунки мають бути засновані на взаємному дозволі та повазі до партнера/партнерки і здоровому розумінні безпеки й відповідальності. Культура згоди унормовує прохання та абсолютну повагу до будь-якої відповіді (особливо, коли ця відповідь «ні»).

ЛГБТІК+ — це скорочення на позначення лесбійок, геїв, бісексуальних людей, трансгендерних людей, інтерсекс-людей та квір. «Плюс» у цій аббревіатурі означає, що спектр сексуальності та ідентичності постійно розширюється.

Маскулінність — сукупність фізичних, психічних та поведінкових властивостей, які традиційно вважаються притаманними чоловікам.

Мізогінія — ненависть, зневага, огида, упередженість щодо жінок.

Небінарна особа — людина, чия гендерна ідентичність є комбінацією або виходить за межі гендерної бінарності жіночої та чоловічої статі.

Позитивна гендерна соціалізація — процес, який має на меті навчити дітей позитивних гендерних ролей, звільнивши їх від шкідливих стереотипів та сприяючи розвитку свідомості про рівність. Позитивна гендерна соціалізація акцентує на тому, що кожна людина має право на вибір та вільну самоідентифікацію в межах своєї гендерної ідентичності.

Позитивні дії — спеціальні тимчасові заходи, спрямовані на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях жінок і чоловіків щодо реалізації прав і свобод, встановлених Конституцією і законами України.

Сексуальна орієнтація — це сексуальний та/або романтичний потяг до людини певної статі (гетеросексуальність, гомосексуальність, бісексуальність, пансексуальність, асексуальність тощо).

Сексуальне здоров'я — стан фізичного, емоційного, психічного та соціального благополуччя щодо сексуальності; це не просто відсутність хвороби, дисфункції чи вади. Сексуальне здоров'я вимагає позитивного підходу до сексуальності та сексуальних стосунків, а також можливості отримання приємного та безпечного сексуального досвіду без примусу, дискримінації та насильства.

Сексуальні домагання — дії сексуального характеру, виражені словесно (прохання про сексуальні послуги, погрози, залякування, непристойні коментарі) або фізично (доторкання, поплескування, поцілунки, жести), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування.

Скляна стеля — невидимі й формально не означені бар'єри, що існують у суспільстві й не дають жінкам просуватися кар'єрними сходами, мати доступ до ресурсів та рівня прийняття рішень.

Соціалізація — процес входження індивіда в суспільство, який включає засвоєння системи знань, норм, правил поведінки, цінностей та переконань, що дає змогу функціонувати в його межах.

Соціальна ізоляція — соціальне явище, за якого відбувається усунення індивіда або соціальної групи від інших індивідів або соціальних груп в результаті припинення або різкого скорочення соціальних контактів і взаємодій.

Соціокультурні норми — сукупність цінностей, переконань, звичаїв і правил, що сформувалися в суспільстві, які диктують певні способи поведінки й спілкування одне з одним.

Стать — біологічні чи фізіологічні характеристики людини, як-от репродуктивні органи, набір хромосом тощо (жіноча стать, чоловіча стать, інтерсекс-особи).

Токсична маскуліність — сукупність соціально-регресивних чоловічих рис, які сприяють домінуванню, знеціненню жінок, гомофобії та безпричинному насильству.

Трансгендер — людина, чия гендерна ідентичність не збігається з їхньою біологічною статтю та чий гендерне вираження не відповідає суспільним нормам щодо їхньої статі.

Фемінізм — теорія політичної, економічної, соціальної рівності статей та практика її впровадження.

Фемінітиви — іменники жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду, які називають жінок за різними характеристиками: родинними зв'язками, національністю, професією, посадою тощо.

Фемінність — сукупність фізичних, психічних та поведінкових властивостей, які традиційно вважаються притаманними жінкам.

Фемінізація — зростання чисельності й ролі жінок в окремій сфері суспільства, професії, організації тощо.

Цисгендер — людина, чия гендерна ідентичність збігається з їхньою біологічною статтю та чий гендерне вираження відповідає суспільним нормам щодо їхньої статі.

Посібник був створений ГО «Центр гендерної культури» за підтримки ЮНІСЕФ та за фінансової підтримки уряду Іспанії у 2024 році.

Над посібником працювали:

Чернецька Тетяна, віцепредседка ГО «Центр гендерної культури»

Губіна Світлана, гендерна експертка ГО «Центр гендерної культури»

Дрожжина Тетяна, гендерна експертка ГО «Центр гендерної культури»

Дьоміна Юліана, гендерна експертка «Центр гендерної культури»

Серета Наталія, асистентка проєкту ГО «Центр гендерної культури»

Гриценко Тетяна, спеціалістка з питань гендерної рівності ЮНІСЕФ

Скорик Олеся, редакторка

Чорна Марія, дизайнерка ГО «Центр гендерної культури»

ЮНІСЕФ — дитячий фонд і спеціалізована структура ООН, діяльність якої зосереджена на захисті прав та інтересів дітей у всьому світі. Фонд заснований у 1946 році. Сьогодні діяльність ЮНІСЕФ охоплює 190 країн і території для підтримки найуразливіших дітей та молоді, які найбільше потребують допомоги. В Україні представництво ЮНІСЕФ працює з 1997 року.

Вебсайт ЮНІСЕФ: <https://www.unicef.org/ukraine/>
<https://spilnoteka.org/>

Громадська організація «Центр гендерної культури» є одним із лідерів руху за гендерну рівність в Україні. Ми проводимо адвокаційні кампанії. Організуємо освітні заходи. Продукуємо креативні рішення. Все для того, щоб українське суспільство дотримувалося принципу рівних прав і можливостей кожної людини незалежно від статі та інших ознак, і стало вільним від гендерно зумовленого насильства та дискримінації.

Вебсайт: <https://genderculturecentre.org/>

Думки, висловлені в матеріалі, є позицією авторок і не обов'язково відображають політики та погляди ЮНІСЕФ.

ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ/-ЧИНЬ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

